

בי אונים מצרה תשאבי

בשבועה הקצרה: כי אונים מצרה תשאבי — מקופלת הלגיון ומשמעותו של הספר כולו. המשורר שאב השראתו, סמלית כוהני מעולמו הנסתר והעשיר; אך אפשר שלגו, לקוראיו ולמבקריה, מותר לרמוז על מה שנמנע היטנו המשורר תכלית המנעות: על עגניה של שירה זו במציאות דורנו. כבר טבעו סופרים ומציצים מטבע לפלא הדור שירדו בו שואה ונאילה כשתן כרוכות זו בזו ואף נובעות זו מזו. אלא לאחר כל המטבעות הטבעיים וההסברים המגנטיים קים יפהיפה נשאר המסתכל. וקל והר מר המסורר. דהום ונדום סוף תזיון זה, והשאלה על מקומה עומדת: כיצד קורה הדבר וכיצד מטחבת תכונה זו בכנייארם. שכלבם הפלים מר לידים זה את זה — היאוש מוליד מרד ותקוה. האפלה מולידה אור. השנאה האבה הנות — חיים. יאף פנים גלויים יותר לשאלה: מה סיבו של אותו הלך היסטורי אשר הוליד לנו את התקומה מן השואה. את מדיי נח"ש ישראל מניטאות אירופה. מסילם, סמדרם? — יאן ספר. טכחת עניינם? אלא ספר גילויי של אותו נהר הת" סרקע. אשר חיבר את עמדת היואש והמות האחרונות של כלואי-הניטאות, יבנו לחמכים יודע"קן וגלוי"סכנה, אל עמדות התקוה והחיים שלגו. אלא במה גדולתי של הספר? — ילא בא לסמוך עצמו על הסקרים בנילויים ובשמרונתם המפורשים. העתונאים, ולהרויח מכות השפעתם הסוגסטיבית הגתונה להם מסילא. אלא נמר והת" וחייפם עד לשרשה הנגורשים. יאף חיים של התופעה ואחו מה עניינה והעלה אותה לאור בכל עצמתה החייר לית. המיתולוגית, המורשתית.

השירים „בכ"י והברק" גולדו יחי דין מתוך תווית אחת, מתוך תמונה אחת. המת צופה אל היר רעייתו, רואה ולא נרא, מניב בכל להט גששו וכרוגותיו, מתענה, הווה:

בלילה זה עמדתי כחלון הקרן
להיות אמתך מבעד לזכוכית.

בשעה שרעייתו בוכה „רעות וחנר קות" משול המת כאילו על סביו רצו דמעותיה, כי את המר ממר נשאר תי באידי / ואח בכיך כושל אני משאת". גורל רע ומר מונח לרעה לאחר מות העני. אפשר שירד אל בורו בראשיתה של שואה גדולה, ברא שית מצור, ואח רעייתו הותיר בארץ החיים בשביל שהלמד על בשרה את כל עינוי הזמן ומוראותיו. לפיכך אין הוא מלוח אהה רק בהתבוננות, רק ברגש. אלא:

את ישנה בפר אשר עליו בכית
וקס. רק עצמוטי מכות נקם.

כמין גביש לוחט של יופי, דינאמי ומלוטש עד דק גם יחד, נסמך לכאן השיר „הברק", שאינו אלא המשך התבוננותו של המת באשתו הישיבה לאור הברק, הוא כנודע אור של טרם-סער, אור של טרם שואה, אור של התפרקות מתח-איתנים. שיר זה ראוי שתכתב מסה שלימה על ערכיו הצורניים בלבד, ולא נוסל אלא לסמן כאן קצתם, ולתשומת לבך של הקורא. יותן נא אל לב כיצד מחלק המשורר מדעת או שלא מדעת כל אחת משורות הבתים (בני ארבע שורות האחד, כרוב שירי ספר זה) לשני חלי קים שקולים, נרדפים, הוולמים את כנגד זה, המגבירים בתוחם הריחמי בלבד את מתיחותו, את ריצתו של השיר, שכל עצמו הריחו מונק וסחרק מעלינו כמין נחש זוהר של הברקות רצופות, מסחים רצופים של אור מסגרי ור, אכן, מעין הוא השיר המתח החשי מלי העצום של ברק טבורי-השמים גם לפי נתינתו הריחמית לבדה. על אחת כמה וכמה שבאים הרוזו הפניי מיים, ובאים ציוריו, לשונותיו הגופי לוח זו על זו ומגבירים את מירק הברקים, עד כי לעינינו ממש מתחדר ללת תופעה טבע בכל עירומה וראי שזניחתה.

האוינו נא לבית זה:

צלמות באורו, אלמות בקורו,
וכחומות יפול, וכחומות ישוב,
ועל הפיית גח ושבע הוא קורעו
מן השחור — קליל! — אל
ההבהוב!

לכתוב על בית זה אי-אפשר. אפשר לחזור ולקראו ולהתיחד עמו כהתיחד אדם עם מנגינה משברת, אפי שר אולי לדבר עליו בעל פה, בשל עה של חסד, אך מה תאמר המלה הכתובה לאחר אקורדים אלה, בהם כל מלה היא מלה בריבוע, אם לא בחזקת עשר?

כי בחוצות ברק, ברק אדיר עומד,
(סלגרים) נשקטתני עם קינאי.

חזקה יש להם למתים על החיים, ואין הם מרפים הימנה, ומי מויגיש בה בחזקה זו יותר מן החיים עצמם. בהור מקנא לתן רעייתו, ובה-הולד" לובש העני המת לנבשים שונים, ומת" כנה בכנויים חדשים, פעם הריירו ע"ס, פעם הריירו אי-ש"ה ע"גים, כיומר המות בכבודו ובעצמו, ופעם הריירו אי-ש"ה חושך, אך בכל הכינויים הללו צעקתו אחת היא: „אשתו, אשתו!" אשתו, קנינו לה גם לאחר מותו. אין אשת מניח לה את השמחה אין הוא מתיר לה את קהלם של בניי חם (וכלום צריך לפרש מי הם בניי חם?)

לבלי תראי שמש, לבלי תרדפי חג,
לבלי תצחקי לעולם.

אפשר שהמוטיב הקדמון של „אבות אכלו בוסר ושני בנים תקחינח", מדי כל כאן משמעות פטופה וחדשה. מדי לו של דור אינו נהרץ רק ביזוי וכ"י מיה, אלא הוא מתעצב בורד מסירות ואין דור אחד בו חורין להסתחרר מחובותיו ומקשריו של קודמו. אך אפשר שהדבר הוא עמוק מזה. הפחד מפני ההשכחות הוא הנורא בסחדי אדם. בני תמותה נכספים אל האלמות, אל הנצח, אך מה הוא הנ" צח? האם הוא אינסוף הומן שאחרי המות? — לא ולא הנצח הוא הש" עה הראשונה אחר"י מותי, השעה הראשונה בל עדי בעולם הות, שבה גלולים יוסיפו להתגלגל ונהרות יוסיפו לזרום, ואנשים יוסיפו להלך ברחובות, דומה שה"גת" בשירה „הור מקנא לתן רעייתו", ואף ב„תולד", אינה הפעם האשונה ממש, הרעיית הבת, האם — אלא השעה הראשונה הוואת אחרי המות — שבעצם קיומה בעצם היותה שעתם של אלמי מקרים פעושים ומליוני בני-אדם — תריזי מוגדת במת שלה, הנצמד אליה לשוא, היא הנצח, היא האלמות, שעה אחת שסוטה ואפורה זו, שאינה מצטיינת אלא כדבר אחד קטן, כזה שהיא שר"י יה בעולם זיד לאחר מותי ואכן, השעה הוואת, מסכיבה יחנף ויפתה וילודג", והיא תבגוד, והיא, תלך למשכב בשנים" — והמת, לעולם לעולם, יצמד אליה לנצח למענה ולעולם לעולם יבקש להיות לה לאב ולאיש בעת ובעונה אחת.

ספר „שמחת עניים" לנתן אלתרמן מהחלק לשבעה פרקים, המסומנים באותיות בלבד, ושבעה פרקים אלה הריהם שבעה שלבים, זה מעל לזה, סכמה וכמה בחינות. יש בהם עליה מן הסתום אל הבהיר, מן הפרסרילירי אל הכללי (אפשר אומר: ציבורי), מן האלגי אל האפי, ואף מן החידה אל פתרונה.

בחלק הראשון, המסומן באות א, והמחזיק שמונה שירים, מצויים אנו במטלכת הסוד. כמין טולם של דמיון וסיוט, שיש בו משוה מעין הריאליזם שמעל-למציאות, המחירד אותנו בסר פורי פראנץ קפקא, הענייהמת, הגר, הזר, מדבר אל רעייתו שנותרה בארץ החיים, יאף שמחליף הוא את שמר חיו, יאף שקורא הוא לה בשמות שונים בחי, אשתי, רעייה, אמו) — מחוק לנו ודאי שאכן בעיקרו של דבר, קול אחד ידברים אחרים: עולם זפתים מדבר אל עולם החיים. כבר הזכרנו: את יארו הראשון של הספר המתחיל במלים: „דפקה על הדלת שמחת עניים". והמספר על ירידתו של העני על ארץ המ" תים, יכן על השיר השני, „שיר לאשת העוריס", שהוא מעין הכרזת דביקות ינאמנות של המת אל אשתו היתה טכאן ילהבא עוקב המת אחר תי אשתו, ונדיעכר אחר עולם החי יים כילו, רואח במוראותיו, טונא כשנאותנו, נלחם במלחמותיו, מקוה בתקיותיו — עד לשעה השרא האחר רונה, כשתקוה ה"ישועה הגוללה" מר טיעה בעת ובעונה אחת עם ההשלמה הגדולה בין עולם המתים לעולם החי יים — בעת ובעונה אחת עם מות אשר תו ועם רדתה אליו בור.

חלק א' על שמונה שיריו הנו, איי פוא, חלקו הראשון של סיפור בעל אופי מיתולוגי כמעט, החוזר ומזכיר לנו את העתיקים והנאדרים בסיפורי הסתים מאו ומעולם, על מידתם לתח" תיות-ארץ, על שמירת זיקתם לעולם החיים, על המשך מאבקם בשאול — ועל שובם: לתחיה, אכן, ביסוד יסודה על היצירה מפעמת התחיה הנצחית על סוד חיים ומות, המשך וניתוק, הולדה והתפוררות.

כי חצוי העולם, כי הוא שנים,
וכפולה היא המית מספרו,
כי אין בית בלי מת על פנים,
ואין מת שישפח את ביתו.

ובלי קץ אל ערי נכאינו
ישבי השך ותל נכטיים,
נפלאים, נפלאים הם חיינו,
המלאים מןשובות של מתים.

היד נרתעת מאליה בשעה שאנו מנסים להעלות בשורות של מאמר מעין „פירוש" או פאראפראזה לפרצם המחשבה הפילוסופית המשקעת בש" ני בתיר-השיר האלה, מכל מקום, ברי כי כאן יסוד מוסד לא רק להבנת ספר „שמחת עניים" אלא להשקפת ער למו של המשורר, בין שבהא בגי לוויה המלא, ובין שחיא מנצבצת למי קוטעין על דרך הסיר, יש הסבדילים בין תרבויות ובין חברות שונות בהיט" טוריה לפי יחסן אל המת, זה „הד" בר הודאי היחדי בחיים", הממלא את נפשנו ואת הנותנו, במודע ובלא-מודע, בהקיץ ובהלום, אין ספק כי היחס אל המת מבטא את היחס לחיים, ולא מקרה הוא שהרבה תרבויות עתיקות ואף חדשות ראו בחיים רק שלב חולף, קצר, בתוך מרחקי האינסוף שקודם הלידה ואחר המיתה, כל הש" קפות העולם הדתיות, בלא הכול למר עם, ראו את החיים על-ידימות כא" מיוחדת תולפת מחוץ למות היא המכיל בתוכו את הקיום הנעלה, האמיתי, השלם, המוחלט, הבלתי-נפסד, רקן המהשכה הפזיטיביסטית המודארנית, אשר והפנתה את כל כובד דעתה אל החברת האנושית ואל תולדותיה כשהן לעצמן, מצאה את התשובה בריציפות ההיסטורית, בהתפתחות החברה הא נושית, הסיכוי שעמל דורות עברו אינו אובד בתוהו, אלא נמסד ויוסמד לדורות באים, האמונה שבדרך זו ה" פך המחזור של חיים ומות לא לת הליך טראגי של חבור וניתוק, אלא לקצב אחיד, כפול, ריתמי, של מס" רת האנרגית האנושית, צבירתה הת" פתוחותה — אלה הם יסודות השקפת העולם, אשר דרך מור הטראגיים והגבורה של דורנו הגיע אליה משורר „שמחת עניים", לגבוי המת אינו אלא צדה השני של מטבע החיים, חולית-סירוגין שברשרת אחת עם הר ליות-החיים, המת נותן דעתו על החיים, אחראי להם, מצטער בצערם, מקנא קנאתם, נלחם מלחמותם, המת אינו הסתלקות מן החיים אלא גישה חד" שה אליהם, ולא רק במתים הרברים אמורים, אלא גם בחיים, שמעתה אין הם חיים את היותם בינם לבין עצמם בלבד, או בינם לבין אליהם, אלא בינם לבין ההיסטוריה האנושית, בינם לבין מתיהם, בינם לבין הרצ" פות ההיסטורית הבלתי נפסקת, שב" כוחה להעביר צינורות של שפע יחד וזניח מן המתים אל החיים, ולכן גם מן המפלה אל הנצחון, מן האברון אל התשועה, מן הקינה אל התרועה, מן השואה אל הקוממיות.

פירוש לשיר כמהו כמצבם לשיר, כמי שבא ואומר: עד כאן משמעות הדברים, והרי כל אהב שיר יודע כי לעולם אין לבוא עד גבול שימ" עוהו האחרונה של השיר הטוב, כל שטרחנו ואמרנו עד לכאן מסופל, למי של, בשיר „גר בא לעיר", ואף על פי כן יש בו, בשירו זה, גם הרבה מוונת אחרות, ניש בו קודם כל, אותה מהות ספונטנית, בלתי-חוזרת, של שיר גדול, הכתוב כאילו מעולם לא היו לפניו ולעולם לא יהיו אחריו שירים, ואין לו לסמוך על שעבר ועל שעתיד לבוא בשביל שיאמרן בשבילו דברי מבוא או המשך, יש בו אותה כפילות יחס של המת אל עולמו החי, הער ברת כמין חוט שני בכל שירי הס" סר:

יום יום אתפלל שתקלי כמו נר
שאלי תרדפי בהרב,

יום יום פעדך על פתחים אחר,
למען תהיי עוד ערב.

יש בו נאמנותו, אהבתו, קנאתו של המת, שאינו מניח עצמו להנתק מעל החיים, יש בו אותו חיבור בין המת לחייה, שבכוחו אמורים במה כמה וכ" מה פעלים כמה וכמה רגשית ומעל לים, כגון: „אני אעבור לבטח", „אעמוד על שנתך בפתח", וכ-אסס כסוח אחרון, וכאש ותנית אבונ", ועוד: „אמנך, אני הזוכר, אתפלל, על פתחים אחר, פת לך אביא, בשם לך אקרא, ועד לאותה מדרגה עליר נח: בעדך, בעדך, אמר המת, שבע" תיים אמות כפתח".

רק דרישה אחת מפנה המת אל רעייתו שנשארה אחריו בעיר הנצורה מבוא ומצאת, רק שביעה אחת מבקש הוא לשמיע מסייה: